

LISINSKI
SUBOTOM
SVIJET NA
DLANU
23/24

Subota, 11. studenoga 2023. u 19.30

NDR ELBPILHARMONIE ORCHESTER

ALAN GILBERT, dirigent

JOSHUA BELL, violina

 LISINSKI

PETAR ILJIČ ČAJKOVSKI

Koncert za violinu i orkestar u D-duru, op. 35

Allegro moderato – Moderato assai

Canzonetta – Andante

Finale – Allegro vivacissimo

* * *

GUSTAV MAHLER

Peta simfonija u cis-molu

Trauermarsch – In gemessenem Schritt. Streng. Wie ein Kondukt

Stürmisch bewegt, mit größter Vehemenz

Scherzo – Kräftig, nicht zu schnell

Adagietto – Sehr langsam

Rondo-Finale – Allegro

Nakon koncerta s umjetnicima razgovara Branimir Pofuk.

NDR ELBPILHARMONIE ORKESTAR

Izgradnja monumentalne futurističke koncertne dvorane Elbphilharmonie (Filharmonija na Labi) trajala je gotovo cijelo desetljeće, a u projekt je utrošena gotovo milijarda eura. Svečano otvorena 11. siječnja 2017. godine, 110 metara visoka glazbena katedrala, sagrađena na obnovljenom velikom skladištu stare hamburške luke na obali rijeke Labe, postala je dom Simfonijskoga orkestra Sjevernonjemačkoga radija (NDR). Simbioza jedne od najvažnijih glazbenih institucija na sjeveru Njemačke i arhitektonskoga čuda, koje samo po sebi privlači posjetitelje sa svih strana svijeta, označena je i novim nazivom ansambla: **NDR Elbphilharmonie Orchester**.

Riječ je o orkestru koji je već više od 75 godina glazbeni ambasador sjeverne Njemačke u svijetu. Kao rezidencijalni orkestar u hamburškoj Elbphilharmonie, ansambl svojim programima znatno oblikuje umjetnički profil jedne od danas najpoznatijih i najatraktivnijih kulturnih građevina ne samo Hamburga i Njemačke nego i cijele Europe.

Zvukovi i slike iz svjetski poznate koncertne dvorane poznati su publici diljem Njemačke, ali i svijeta, zahvaljujući koncertnim prijenosima NDR-a putem *videostreaminga*, radija, televizije i na *online* platformama Orkestra. Pod vodstvom šefa dirigenta Alana Gilberta, Orkestar je ponovno raznoliko i inovativno proširio svoj program. U različitim formatima događanja, od simfonijskih koncerata do koncerata komorne glazbe, klupskih te jednosatnih koncerata, sve do višednevnih festivala, na programu Orkestra su djela svih žanrova, stilova i epoha, od baroka do današnjice. Međutim, izvan tih aktivnosti, ansambl je svjestan i svoje društvene odgovornosti pa se posebno posvećuje mladim glazbenicima i njihovu obrazovanju. Osim nastupa u Hamburgu, NDR Elbphilharmonie orkestar redovito se može čuti u Lübecku, Kielu i Wismaru te ima vodeću ulogu na velikim festivalima u sjevernoj Njemačkoj. Njegov međunarodni ugled očituje se i u turnejama po Europi (posljednja u Francuskoj i Španjolskoj u listopadu 2021.), Sjevernoj i Južnoj Americi te Aziji.

Osnovan 1945. na inicijativu britanske vojne uprave u Hamburgu, tadašnji Simfonijski orkestar Sjeverozapadnoga njemačkog radija – preimenovan nakon podjele radijskih postaja 1956. u Simfonijski orkestar Sjevernonjemačkoga radija, postavio je temelje novoga glazbenog života u poratnoj sjevernoj Njemačkoj. Orkestar nije dugo čekao na pozive u koncertne dvorane izvan Njemačke i uskoro je postao neizostavan dio međunarodne koncertne scene. Faze njegova umjetničkoga razvoja povezane su s imenima šefova dirigenata koji su oblikovali Orkestar u njegovu sadašnjem obliku. Prvi, Hans Schmidt-Isserstedt, osigurao je kontinuitet tijekom dobrih 25 godina i temeljito oblikovao prepoznatljiv karakter ansambla. Slijede legendarna dva desetljeća intenzivne suradnje s Günterom Wandom. Kao šef dirigent od 1982. i doživotni počasni dirigent

od 1987. godine, Wand je učvrstio međunarodni ugled Orkestra. Njegove referentne interpretacije simfonija Johannaesa Brahmsa i Antona Brucknera postale su umjetnička osobna iskaznica ansambla. Godine 1998. šefom dirigentom imenovan je Christoph Eschenbach, a renomiranim velikim umjetnicima na hamburškom podiju 2004. pridružio se Christoph von Dohnányi. Od 2011. do 2018. godine Thomas Hengelbrock kao šef dirigent postavio je nove smjernice u povijesti NDR Elbphilharmonie orkestra svojim afinitetima prema interpretacijskim eksperimentima i nekonvencionalnim programima. Od 2015. do 2020. glavni gostujući dirigent Orkestra bio je Krzysztof Urbański, a šef dirigent od sezone 2019./2020. je Alan Gilbert.

U koncertima NDR Elbphilharmonie orkestra možete uživati i digitalno:

1. na mrežnoj stranici ndr.de/eo
2. na Youtube kanalu [youtube.com/ndrklassik](https://www.youtube.com/ndrklassik)
3. putem aplikacije NDR EO, dostupne za preuzimanje u App Store trgovini

Koncertima i glazbenicima Orkestra možete se približiti digitalno:

1. na [instagram.com/ndr.eo](https://www.instagram.com/ndr.eo)
2. na [facebook.com/ndrelbphilharmonieorcheste](https://www.facebook.com/ndrelbphilharmonieorcheste)

Fotografija: Nikolaj Lund

ALAN GILBERT

Maestro **Alan Gilbert**, glazbenik koji na svojoj polici priznanja i trofeja ima i nagradu *Grammy*, ujesen 2019. godine postaje šef dirigent NDR Elbphilharmonie orkestra, a od proljeća 2021. i glazbeni ravnatelj Švedske kraljevske opere.

Nakon što je više od desetljeća surađivao kao glavni gostujući dirigent s Hamburškim simfonijskim orkestrom NDR-a (kako se ansambl prije zvao), sada orkestar vodi do novih umjetničkih visina. Avanturističkim biranjem programa, duboko promišljenim festivalima i redovitim *online* prijenosima, već je počeo „stavljati Hamburg kao glazbeno središte na kartu svijeta, a Orkestar među najbolje“ (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*). Gilbert također obnaša funkcije glavnoga gostujućeg dirigenta Tokijskoga metropolitanskog simfonijskog orkestra i počasnoga dirigenta Kraljevske filharmonije u Stockholmu. Godine 2017. završio je osmogodišnji mandat kao glazbeni ravnatelj Njujorške filharmonije, a taj je mandat prepoznat i upamćen kao razdoblje transformacije. Kao prvi rođeni Njujorčanin na toj funkciji, uspio je „izgraditi nasljeđe od velike važnosti i... pridonijeti mijenjanju predodžbe o tome što jedan američki orkestar može biti“ (*New York Times*).

Osim stalnih angažmana, maestro Gilbert neprestano je prisutan na svjetskim pozornicama, nastupajući s orkestrima kao što su Berlinska filharmonija, Bostonski simfonijski orkestar, Clelendanski orkestar, Drezdenska državna kapela, Leipziški Gewandhaus orkestar, Londonski simfonijski orkestar, Philadelphijski orkestar, Pariški orkestar, Filharmonijski orkestar Francuskoga radija i amsterdamski Concertgebouw orkestar. Dirigirao je opernim produkcijama u Metropolitanu te opernim kućama u Los Angelesu, Zürichu i Santa Feu, gdje je bio i ravnatelj Opere. Nedavna postignuća na području opere uključuju i prvi nastup u milanskoj Scali, gdje je dirigirao novu produkciju Gershwinove opere *Porgy i Bess*, a potom i prvu izvedbu Korngoldove opere *Mrtvi grad*, zatim prvi nastup u Semperoperi u Dresdenu s novom produkcijom Schönbergova *Mojsija i Arona* te američku premijeru opere *Written on Skin (Zapisano na koži)* britanskoga modernog skladatelja Georgea Benjamina s Komornim orkestrom *Mahler* u sklopu zajedničkog opernog projekta Lincoln Centra i Njujorške filharmonije.

U svojoj četvrtoj sezoni na mjestu šefa dirigenta NDR Elbphilharmonie orkestra, Gilbert nastavlja programsku raznovrsnost. U sklopu prošle sezone, 2022./2023., održan je inauguracijski festival *Elbphilharmonie Visions*, desetodnevna proslava glazbe 21. stoljeća, na kojoj je Gilbert premijerno izveo novo djelo skladateljice Lise Streich te skladbe Hansa Abrahamsena, Brett Deana i Anne Thorvaldsdóttir. Na kraju sezone maestro Gilbert je razgovorom s njemačkim televizijskim novinarom Michailom Paweletzom

sudjelovao u više epizoda nove serije *videopodcasta O glazbi*, koja je dostupna na YouTubeu i drugim mrežnim stranicama.

Gilbertova prethodna postignuća s NDR-om uključuju proslavu 75. godišnjice Orkestra, opsežne azijske i europske turneje, svjetske premijere novih djela Ennoa Poppea, Marca Neikruga i rezidencijalne skladateljice Unsuk Chin te ambiciozni repertoar koji sadrži i djelo monumentalnih proporcija – *Kraft* Magnusa Lindberga, poluscensku produkciju Ligetijeva *Le Grand Macabre* te simfonije Haydna, Beethovena, Brahmsa, Schumanna, Bernsteina i Brucknera.

Uz iznimno bogatu dirigentsku i diskografsku djelatnost, maestro Gilbert ističe se i kao pedagog. Od 2011. do 2018. bio je pročelnik Odjela za dirigiranje i orkestar prestižnoga njujorškog visokog Glazbenog učilišta Juilliard, gdje je bio i prvi voditelj katedre *William Schuman*. Njegov hvaljeni debi u Metropolitanu bio je 2008. godine s produkcijom opere *Doctor Atomic* Johna Adamsa, koja je, izdana na DVD-u, osvojila *Grammy*. Također je dirigirao na *Grammyjem* nagrađenom albumu Renée Fleming *Poèmes*, koji je izdala Decca, a 2015. i 2016. za televizijsku nagradu *Emmy* bili su nominirani prijenosi dviju produkcija Njujorške filharmonije iz Lincoln Centra u kojima je Gilbert ravnao slavnom izvedbom mjuzikla *Sweeney Todd* te veliki gala-koncert u čast stote obljetnice rođenja Franka Sinatre.

Počasne doktorate maestro Gilbert primio je od uglednih glazbenih učilišta Curtis Institute of Music (2010.) i Westminster Choir College (2016.), kao i Ditsonovu dirigentsku nagradu Sveučilišta Columbia, kao priznanje za izuzetan angažman u izvedbi djela američkih skladatelja i suvremene glazbe (2011.). Izabran je u Američku akademiju umjetnosti i znanosti 2014. godine, a i francuska mu je vlada odala priznanje, dodijelivši mu titulu viteza Reda umjetnosti i književnosti. Tijekom europske turneje Njujorške filharmonije 2015. godine održao je predavanje u Kraljevskom filharmonijskom društvu u Londonu na temu „Orkestri u 21. stoljeću – nova paradigma“, a od udruge Foreign Policy primio je Medalju za kulturnu diplomaciju. Tijekom zatvaranja zbog COVIDA-19 maestro Gilbert je vodio popularnu seriju razgovora uživo na Facebooku s kolegama dirigentima: Marin Alsop, Herbertom Blomstedtom, Karinom Canelakis, Danielom Hardingom, sir Antonirom Pappanom, sir Simonom Rattleom i Esa-Pekkom Salonenom.

JOSHUA BELL

Joshua Bell, američki violinist svjetske karijere koja traje već gotovo četiri desetljeća, s nizom priznanja, među kojima se ističe i nagrada *Grammy*, jedan je od najtraženijih i najslavljenijih umjetnika našega doba. Nastupao je s gotovo svim znamenitim i velikim svjetskim orkestrima, a osim kao solist i komorni glazbenik, redovito nastupa i kao dirigent u ulozi umjetničkoga voditelja slavnoga londonskog ansambla Academy of St Martin in the Fields. (Upravo u toj dvostrukoj ulozi imali smo zadovoljstvo vidjeti ga i čuti na njegovu prethodnom gostovanju u ciklusu *Lisinski subotom* 11. siječnja 2019. godine.)

Vrhunci aktualne koncertne sezone za Joshuu Bella uključuju svjetsku turneju s njegovim novim projektom *Elementi*, u kojem izvodi djela priznatih živućih skladatelja. Nakon premijerne izvedbe u Hamburgu, upravo s orkestrom s kojim se večeras predstavlja u Zagrebu, program se nastavlja s Filharmonijom u Hong Kongu, s Njujorškom filharmonijom te simfonijskim orkestrima gradova Chicaga i Seattlea. Turneje s ansamblom Academy of St Martin in the Fields Bella vode u Australiju i SAD. Osim što je rezidencijalni umjetnik orkestra NDR Elbphilharmonie, Bell u ovoj sezoni nastupa i kao gostujući solist s nizom uglednih američkih i europskih orkestara.

Rođen u Bloomingtonu, u američkoj saveznoj državi Indiani, Bell je počeo svirati violinu s četiri godine, a s 12 je počeo studirati kod mentora Josefa Gingolda. S 14 godina debitirao je s Riccardom Mutijem i Philadelphijskim orkestrom, a sa 17 je s Orkestrom St. Louisa prvi put nastupio u Carnegie Hallu. S 18 godina Bell je potpisao ugovor sa svojom prvom izdavačkom kućom, London Decca, i dobio stipendiju *Avery Fisher Career Grant*. Idućih desetljeća nominiran je za šest nagrada *Grammy*, koju je samostalno i dobio 1993. za snimku Violinskog koncerta koji je za njega napisao suvremeni američki skladatelj Nicholas Maw. Profesionalna glazbenička mreža Musical America proglasila ga je „glazbenikom godine“, Svjetski ekonomski forum „mladim globalnim liderom“, a među brojnim prestižnim nagradama ističe se i nagrada *Avery Fisher*. Godine 2000. proglašen je „živućom legendom Indiane“.

Bell je nastupao pred trojicom američkih predsjednika i pred sucima Vrhovnoga suda. Također je sudjelovao u misiji Odbora za umjetnost i humanistiku predsjednika Baracka Obame na Kubi, svirajući *Godišnja doba Kube* u slavu obnovljenih diplomatskih odnosa Kube i SAD-a.

Najnoviji album Joshue Bella, koji je ove godine objavila diskografska kuća Sony Classical, izvrsno ilustrira njegovu svestranost, radoznalost i angažiranost u povezivanju civilizacija i kultura glazbom. Riječ je o albumu *Leptirovi ljubavnici (Butterfly Lovers)*, naslovljenome po središnjoj skladbi, istoimenom violinskom koncertu koji je 1959. godine napisao kineski skladatelj He Zhanhao. Bell je prelijepu skladbu, nažalost gotovo nepoznatu

izvan Kine, odlučio snimiti sa Singapurskim kineskim orkestrom, obrađenu za taj ansambl svirača tradicionalnih kineskih glazbala. Djelu kineskog autora pridodao je osobito zanimljive obrade za tradicionalne kineske instrumente virtuoznih djela europske violinističke literature, kao što su Sarasateova skladba *Ciganski napjevi*, Saint-Saënsova *Introdukcija* i *Rondo capriccioso* te *Meditacija* iz Massenetove opere *Taida* (*Thaïs*).

„Predivno je to što u glazbi možemo slaviti kulture drugih, istovremeno im dajući svoj pečat. U svijetu postoji mnogo podjela; trebamo li se onda stvarno dodatno razdvajati povrh toga što se već osjećamo kulturno izolirani jedni od drugih? Mislim da je ovo odličan način za zajedničko sviranje i pronalaženje zajedničkog tla“, rekao je maestro Bell o svojem kineskom glazbenom putovanju na koje nas poziva svojim muziciranjem.

U bogatom repertoaru Joshue Bella osobito je važan **Koncert za violinu i orkestar u D-duru Petra Iljiča Čajkovskog** (Votkinsk, 7. svibnja 1840. – Sankt Peterburg, 6. studenoga 1893.). U jednom razgovoru Bell spominje svoje odrastanje uz tu skladbu, koju je prvi put svirao još kao trinaestogodišnjak. Kad mu je bilo dvadeset godina, prvi put je snimio taj Koncert s Clevelandskim orkestrom pod ravnanjem Vladimira Aškenazija, a petnaest godina poslije nastala je i snimka s orkestrom Berlinske filharmonije pod ravnanjem Michaela Tilsona Thomasa.

„Odrastajući uz to djelo, u njemu uvijek pronalazim nešto novo. Za mene je to prije svega potraga za nijansama i delikatnošću Čajkovskog. Naravno, o tom koncertu često mislimo kao o velikom, bombastičnom, strašću ispunjenom djelu, što on i jest, ali u njemu ima i mnogo baladnih trenutaka, mnogo elegancije koja često biva zanemarena. To su karakteristike za kojima u toj skladbi uvijek posebno tragam“, rekao je Bell u razgovoru kojim je svojedobno najavio izvedbu s Češkom filharmonijom i maestrom Jiříjem Bělohávekom u Pragu.

Bellov kasniji album s Violinskim koncertom Čajkovskog zanimljiv je i po tome što donosi i orkestralnu verziju *Meditacije*, prvoga od triju dijelova ciklusa *Souvenir d'un lieu cher* (*Sjećanje na drago mjesto*) za violinu i klavir. Riječ je, naime, o skladbi koju je Čajkovski najprije napisao kao središnji polagani stavak svojega Violinskog koncerta. Poznavatelji opusa Petra Iljiča Čajkovskog će, slušajući tu skladbu, prepoznati (u nekoliko puta ponavljajućem melankoličnom motivu) reminiscenciju na operu *Evgenij Onjegin*. Ta sjena tragičnosti operne priče o jednoj neuzvraćenoj ljubavi nipošto nije slučajna. Partituru *Onjegina* Čajkovski je završio u siječnju 1878. godine, a Violinski koncert nastat će takoreći u jednom dahu, u manje od mjesec dana, u ožujku iste godine.

Cijeli je proces dokumentiran u pismima koje je Čajkovski iz švicarskoga mjestašca Clarensa na obali Ženevskoga jezera slao svojoj prijateljici, muzi i pokroviteljici Nadeži von Meck.

„Jutros me obuzeo taj neobjašnjivi plamen nadahnuća o kojem sam Vam govorio... Osim malih komada, pišem sonatu za klavir i koncert za violinu“, zapisuje Čajkovski 5. ožujka. Odloživši na stranu klavirsku *Grand sonatu*, već dva dana poslije piše da je prvi put u životu počeo novu skladbu prije nego što je završio prethodnu: „Ovaj put nisam mogao odoljeti tome da napravim nacрте za koncert, a potom sam se toliko zanio da sam napustio rad na sonati.“ U svim pismima iz toga razdoblja skladatelj napominje da je zanesen radom na koncertu, koji mu je, unatoč tome što mu je ta forma nova, dolazio vrlo lako. Već 10. ožujka bio je završen prvi stavak, dan poslije počeo je drugi, a 14. ožujka piše da je stigao do finala. U pismu od 16. ožujka kaže: „Danas sam završio koncert. Još ga treba prepisati i nekoliko puta odsvirati... i zatim orkestrirati. Počet ću s prepisivanjem i finalizirati djelo.“

Potom, sudeći prema skladateljevima zapisima, u samo jednom danu, 24. ožujka, nastaje novi polagani stavak koji, prema autorovim riječima, „bolje odgovara prvom i trećem stavku koncerta“. Toga dana Čajkovski Nadeždi

von Meck piše: „Danas bih mogao reći da je moj koncert potpuno završen. Sutra ću se baciti na punu partituru i cilj mi je dovršiti je dok mi je rad još svjež u mislima.“ Partitura je bila spremna 30. ožujka.

Ako uzmemo u obzir navode da je Čajkovski u švicarski Clarens, u kojem mu je to bio drugi od ukupno tri boravka, došao oporaviti se od depresije koja ga je obuzela nakon braka koji je propao i prije nego što je počeo, možemo zaključiti da je oporavak bio i više nego uspješan i da se skladatelj očaj vrlo brzo pretvorio u čistu euforiju koja upravo pršti iz Violinskog koncerta. Nije u toj skladbi bilo mjesta čak ni za one natruhe onjeginovske tugaljivosti i samosažaljenja koje su se mogle čuti u prvom stavku (*Andante*). Onaj novi, *Canzonetta*, odiše nepomućenim mirom i ljepotom, poput ljubavne pjesme lišene bilo kakve tragične slutnje.

Ključna osoba za nastanak Violinskog koncerta bio je Josif Kotek (1855. – 1885.), vrlo nadareni violinist kojem je Čajkovski bio profesor kompozicije i orkestracije.

Naklonost učitelja prema učeniku, koja se s vremenom pretvorila u zaljubljenost, štoviše i strastvenu zaljubljenost, vrlo je detaljno i eksplicitno opisao sam Čajkovski u svojim ispovjednim pismima braći Modestu i Anatoliju. Pod eksplicitnim se misli na opise razmjene bezbrojnih nježnosti koje, međutim, nikad ne dovode do fizičke konzumacije homoseksualnog odnosa. Strastvene ljubavne izjave Čajkovskog Kotek prima i ohrabruje, ali i, kao prijateljsko zadirkivanje, ismijava kao djetinjaste. U svakom slučaju, kad Kotek početkom 1878. stiže iz Berlina u Clarens, gdje se pridružuje Čajkovskom i njegovoj braći, njih dvojica iza sebe već imaju odnos prepun drame, uspona i padova, uključujući i skladateljevu ljutnju zbog razuzdanih Kotekovih odnosa s brojnim ženama.

Ožujak 1878. u Clarensu bio je sretno zatišje u njihovu odnosu, a Kotek, osim što je razlog strastvene uzbuđenosti Čajkovskog, podsjeća svojega profesora i prijatelja na godinu dana prije izrečenu ideju da bi trebao napisati violinski koncert. Kotek je donio i torbu punu nota, koju su on i Čajkovski zajedno svirali ili četveroručno na klaviru ili tako što bi skladatelj za klavirom pratio svojega učenika na violini. Jedna od prvih skladbi koju su tako odsvirali bila je *Symphonie Espagnole* francuskoga skladatelja Édouarda Laloa. Čajkovskom se sviđjelo to djelo i vjerojatno mu je poslužilo kao inspiracija za vlastitu kompoziciju u tom žanru.

Osim kao onaj koji je motivirao Čajkovskoga da piše violinski koncert, Kotek je sudjelovao i u svakodnevnom nastajanju kompozicije, sa skladateljem za klavirom, prosviravajući svježe napisane stranice. Budući da Čajkovski nije svirao violinu, takva mu je pomoć bila više nego dobrodošla, uključujući i tehničke savjete.

Razloge Kotekove nesklonosti da bude prvi izvođač Koncerta i da na djelu, u čijem je nastajanju tako aktivno sudjelovao, piše posveta njemu, zasigurno bi trebalo potražiti u složenosti njihova odnosa i svim mogućim posljedicama u kontekstu već ionako sveprisutnih govorkanja o naravi njihove veze.

Kako god bilo, Čajkovski je novo djelo posvetio velikom violinistu toga vremena Leopoldu Aueru, koji je Koncert primio sa zahvalnošću, ali i sa žaljenjem što mu skladatelj nije pokazao partituru prije nego što je bila završena. Tako je nastala bezbroj puta ponovljena fama o 'nesvirljivosti' Koncerta, koju je sam Auer mnogo kasnije, u razgovoru za njujorški časopis *Musical Courier* 1912. godine, opovrgnuo: „Netočno je tvrditi da sam proglasio koncert u njegovu izvornom obliku nepodobnim za izvođenje. Rekao sam zapravo da neki dijelovi nisu odgovarali karakteru instrumenta i da, koliko god bili savršeno izvedeni, ne bi zvučali onako kako je zamislio skladatelj. S posve estetskog stajališta, neke dijelove sam smatrao neizvedivima i zato sam preuredio solistički dio.“ Auer je uz to izjavio i da je mnogo puta zažalio zbog svojega odbijanja da bude prvi izvođač toga koncerta, koji su poslije, s njegovim intervencijama i na njegov poticaj, izvodili njegovi učenici. Dodao je i da su ojađenost i ljutnja Čajkovskog njegovom odbijenicom bili razumljivi te da mu je skladatelj prije smrti oprostio taj čin.

Ništa, međutim, pa ni porazne kritike pojedinih kritičara, uključujući i najoštrije bečko pero Eduarda Hanslicka, nije moglo stati na put slavi kompozicije koja doista pred soliste stavlja velike tehničke zahtjeve, ali nagrađuje i izvođače i slušatelje uvijek novim uzbuđenjem i ushitom, sličnima onim osjećajima koji su obuzimali Čajkovskoga onoga sretnog ožujka u Clarensu, kad ga je u jednom zamahu silnog nadahnuća napisao. U trenutku nastanka Violinskog koncerta, Čajkovski je već imao skladane četiri simfonije, nakon kojih će slijediti njegovi simfoničarski vrhunci u Petoj i tragičnoj predsmrtnoj Šestoj. Premda je njegov simfonijski opus često i sasvim nepravedno bio vrednovan kao manje vrijedan u kontekstu silovitog razvoja simfonijske forme od kraja 18. stoljeća, počevši od posljednjih Mozartovih i Haydnovih simfonija, a onda u gigantskim opusima Beethovena, Schuberta, Brahmsa, Schumanna, Brucknera i ostalih velikana, već su odavno primijećene i priznate i zasluge upravo Čajkovskog u tom procesu, kao i utjecaj koji su njegovi inovacijski postupci u oblikovanju forme i razradi bogatoga tematskog materijala imali na one koji će tu formu dovesti do vrhunaca i uesti je u modernitet 20. stoljeća.

Najveličanstveniji most između stoljeća, epoha i stilova u tom smislu svakako je simfonijski opus koji nam je ostavio **Gustav Mahler** (Kališće, 7. srpnja 1860. – Beč, 18. svibnja 1911.).

Simfonijski svjetovi Čajkovskog i Mahlera na prvi se pogled čine svemirski udaljenima, različitima i nespojivima. No tko može proturječiti autoritetu jednoga Igora Stravinskog koji, kako to bilježi Robert Craft u svojim *Razgovorima sa Stravinskim*, izjavljuje: „Meni se čini da je Čajkovski definitivno utjecao na Mahlera“, pa navodi konkretne primjere i taktove u monumentalnom finalu Mahlerove Prve simfonije i petom stavku Druge simfonije.

Isto tako, u svojem važnom djelu *Glazbeno određivanje Rusije* iz 1997. godine, glasoviti američki muzikolog Richard Taruskin piše: „Dramatska ili dramaturška struktura Mahlerove Druge simfonije (osobito početak stavka *Totenfeier*) bila bi teško zamisliva da joj nisu prethodile Četvrta i Šesta simfonija Čajkovskog.“

Geniji često i neovisno jedan o drugome misle i stvaraju slično, ali kada znamo da je Gustav Mahler itekako dobro bio upoznat s opusom Čajkovskog, čija je djela, osobito simfonije i opere, kao dirigent izvodio i promicao, lako je povezati veliku inovaciju Čajkovskog koji prvi jednu simfoniju, Šestu (*Patetičnu*), završava dramatičnim, tragičnim i misteriozno zamirućim polaganim stavkom istim postupkom za kojim Mahler poseže već u svojoj Trećoj simfoniji, a da ne spominjemo potresni završetak Devete.

Neka nam, stoga, misli o tim usporedbama posluže i kao most između dvaju remek-djela dvojice genijalnih skladatelja koja čine program večerašnjega koncerta.

O univerzalnosti Mahlerove glazbe, koju često ne ističemo dovoljno deklarativno ili nimalo ne promislivši o njezinim stvarnim globalnim dosezima i o važnosti za našu kulturu i civilizaciju, neka posluži jedna istinita priča koja se prije sedam-osam godina dogodila upravo u ovoj dvorani, u *Lisinskom*.

„Dobro došli u Europu!“ rekao je te večeri tadašnji šef dirigent Zagrebačke filharmonije David Danzmayr skupini od dvadesetak mladih ljudi, izbjeglica ili, ako hoćete, migranata, koje je u Zagreb donio val velike seobe naroda s Istoka na Zapad, kojem i danas svjedočimo. *Lisinski* je za njih te večeri bio fizički portal i simbol te naše Europe, zajedno s Mahlerovom **Petom simfonijom u cis-molu**, koja je te večeri bila na programu koncerta Zagrebačke filharmonije.

Nitko od njih do tada nije bio u velikoj koncertnoj dvorani, jednom od tih hramova naše zapadne kulture. Već na samom ulazu u dvoranu mlada žena iz Sirije je proplakala, rekavši da nikad u životu nije vidjela nešto tako lijepo. Nakon koncerta, u kratkom razgovoru upriličenom unatoč svim lingvističkim poteškoćama u komunikaciji, ona je, na pitanje što je čula, osjećala i mislila slušajući Mahlera, vrlo elokventno opisala svoj doživljaj. U Mahlerovoj Petoj simfoniji, iz stavka u stavak, prepoznala je svu tragediju rata u svojoj domovini, kao i male životne sudbine, pometene i otpuhane nesretnim vihorom na drugi kraj svijeta. Ali osim strašnih vrtloga, kakvima obiluje Mahlerovo djelo, prepoznala je i ljepotu, utjehu i nadu.

U toj skupini mladih ljudi pretežito s Bliskog istoka i iz Afrike, isticao se i jedan još dječak, šesnaestogodišnjak iz Afganistana. Cijelo se vrijeme držao po strani, tih, beskrajno tužnih očiju. Drugi su umjesto njega objasnili da je potpuno sam, da mu je u ratovima u njegovoj domovini izginula cijela obitelj. Većinu toga o čemu se razgovaralo vjerojatno nije ni razumio. Ali u jednom trenutku potištenost njegova lica razvedrio je osmijeh dok je sav svoj dojam o toj večeri izrekao u samo tri riječi: „Tom i Jerry.“ Jurnjave jednog mačka i miša u poznatim crtanim filmovima bili su vedri djelići naše civilizacije koji su kao tračci radosti doprli i do njegova djetinjstva. Upravo te djeliće mira i sreće njegovo je uho prepoznalo u skercovnim jurnjavama Mahlerovih nota i brojnim karikaturnim motivima njegove orkestracije, usred sve te tragedije njegova života i cjeline Pete simfonije.

Gotovo da je neizostavna u svim programskim bilješkama uz izvedbe Mahlerove Pete simfonije referenca na glasoviti film Luchina Viscontija *Smrt u Veneciji*, prema istoimenom romanu Thomasa Manna. Ponavlja se unedogled kako je primjena *Adagietta* priskrbila Mahleru veliku pozornost i popularnost, poglavito Petoj simfoniji. Međutim, Mahlerova glazba, samo kad joj se da prilika, doseže mnogo dalje, dotiče vrlo izravno i slušatelje iz drugog svijeta koji nikad nisu čuli ni za Thomasa Manna, a kamoli za Luchina Viscontija.

Uostalom, u današnje vrijeme ta je referenca već dobro zastarjela. Danas bi bilo preciznije reći da će mnogi ljudi, osobito mladi, upravo iz programskih knjižica brojnih izvedbi Mahlerove Pete simfonije prvi put saznati za *Smrt u Veneciji*, i za knjigu i za film, nego obratno.

Iako nastala na samom početku njegova stvaralaštva, Mahlerova Peta simfonija je velika simfonija cijelog nesretnog i tragičnog 20. stoljeća, Europe i svijeta.

Nakon prvih četiriju simfonija, obilježenih Mahlerovom fascinacijom pjesmama iz zbirke *Dječakov čarobni rog*, te osobito nakon Druge, Treće i Četvrte u kojima važnu ulogu imaju tekstovi koje tumače vokalni solisti i zborovi, Peta simfonija je prekretnica u Mahlerovu simfonijskom opusu na sličan način kao i Peta simfonija u Beethovenovu. Na tu nas usporedbu snažno navodi već i početni motiv solo trube kod Mahlera, ritmički istovjetan sudbinskom motivu kojim Beethoven počinje svoju Petu. Mahler u simfoniji ponire u čisti orkestralni zvuk i polifoniju koje će, sve do monumentalne Devete i nezavršene Desete simfonije dovesti do tada neslućenih vrhunaca. Smrt, ljubav i Bach. Ta tri pojma, jer Bach doista nije samo ime, nego i pojam za sebe u povijesti glazbe, ključna su za nadahnuće i realizaciju Pete simfonije koju je Mahler skladao 1901. i 1902. godine. Bliski susret sa smrću, prema vlastitom svjedočanstvu kao i onom njegova liječnika, imao je početkom 1901., kada je preživio teški slučaj hemoragije, krvarenja. Ljubav koja je u tom razdoblju obasjala život zvala se Alma Schindler, koja će mu prije završetka simfonije postati suprugom i zanjati njihovo prvo dijete. A Bach je bio prisutan u tada novom izdanju njegovih djela u koja se Mahler gotovo svakodnevno, za klavirom, udubljavao.

Ljubav i smrt, Eros i Thanatos, povezani su umjetnošću i vještinom kontrapunkta koju je upravo Bach doveo do vrhunca i ostavio je, kao temelj, svim svojim velikim nasljednicima, među kojima je Mahler, među simfoničarima, jedan od najvećih. O tome osobito snažno svjedoči završni stavak njegove Pete simfonije koji priziva, varira i rekapitulira na veličanstveni način najizraženije motive i teme prethodnih stavaka.

Na kraju, umjesto analize strukture simfonije koja ima tri cjeline (prvu čine prvi i drugi stavak, kao središnja os drugi dio sam za sebe stoji kao treći stavak, dok *Adagietto* i finale tvore treće poglavlje), donosimo kratak i pronicav tekst glasovitoga mađarskog dirigenta Ivána Fischera koji o važnosti Pete simfonije i njezinoj vitalnosti, nasuprot velikim tragedijama 20. stoljeća, pa i tragike samoga Mahlerova života, govori s aspekta njezina 'židovstva'.

Prije toga samo da podsjetimo da je Mahler u trenutku skladanja Pete simfonije već bio na vrhuncu svoje dirigentske karijere, društvene prihvaćenosti i uspjeha, kao ravnatelj Bečke opere i šef Bečke filharmonije, za što je jedan od uvjeta bilo i njegovo 'obraćenje' na katoličanstvo i krštenje. Ovakvo o tome piše Fischer:

„Peta simfonija je najžidovskija od svih Mahlerovih simfonija. Prvi stavak neosporno nas uvodi u atmosferu židovskih tužaljki, dok završetak donosi dječji prikaz mesijanskog veselja. Kao što znamo, Mahler se obratio na katoličanstvo. Moguća su različita mišljenja o tome je li razlog njegove odluke bio oportunizam ili vjersko uvjerenje. Kršćanstvo igra važnu ulogu u mnogim Mahlerovim djelima, ali ne i u ovom konkretnom. Neka mi bude dopušteno osvrnuti se na vlastitu obitelj. Moji preci (kao i Mahlerovi) bili su trgovci u malom selu Habsburške Monarhije. Bili su pobožni Židovi. Moj djed, tri godine stariji od Gustava Mahlera, napustio je vjerom prožeti način života kada je otišao studirati u Beč. Moj otac i njegova braća odrasli su bez vjerskoga odgoja. Obožavali su Goethea, Mozarta, Beethovena i Richarda Wagnera. Jedan od četvorice braće prešao je na katoličanstvo kada se oženio kćeri iz obitelji koja se obratila. Poslije, pod nacističkom okupacijom, kada se činilo da bi ih obraćenje možda moglo spasiti od deportacija, katolicima su postali i dvojica mojih ujaka i jedna teta. Ostali članovi obitelji nisu. Jesu li te odluke bile oportunističke ili nisu, o tome se u mojoj obitelji nikad nije raspravljalo. Nikome nije bilo stalo, smatrane su nevažnim, osobnim odlukama, djelomično uvjetovanim okolnostima. Bez obzira na to jesu li se obratili ili nisu, nitko od njih ionako nije prakticirao nikakvu religiju i svi su obožavali kulturu. I svi su pjevušili melodije poput onih u Mahlerovoj Petoj simfoniji.“

LISINSKI
SUBOTOM
SVIJET NA
DLANU
23/24

18. 11. 2023.

MUZIČKA AKADEMIJA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Solisti, Zbor i Simfonijski orkestar Muzičke akademije Sveučilišta u Zagrebu

Dawid Runtz, dirigent

U suradnji s Muzičkom akademijom Sveučilišta u Zagrebu

Program:

Josip Prajz: Misa za soliste, zbor i orkestar

Witold Lutoslawski: Koncert za orkestar

Večer otkrića novih glazbenih svjetova i budućih velikih zvijezda!

Mladi, iznimno nadareni glazbenici, koji već sad znalački ovladavaju svojim instrumentima – kao što su studenti **Muzičke akademije u Zagrebu** – uvijek su rado viđeni 'gosti' u ciklusu *Lisinski subotom!* Njihov mladenački zanos i ljubav prema glazbi zrcale se i u punokrvnim izvedbama koje uvijek pršte energijom i dobrim vibracijama! Ovaj put izvode dvije skladbe, naoko potpuno oprečne i nespojive. Bit će to Koncert za orkestar jednoga od najvažnijih skladatelja europske avangarde Witolda Lutoslawskog i Misa za soliste, zbor i orkestar mladoga, ali iznimno nadarenoga hrvatskog skladatelja Josipa Prajza. Djela povezuje „povratak korijenima narodnog pjevanja i glazbovanja. Lutoslawski piše svoj Koncert kao svojevrsni poljski odgovor Bartókovoj istoimenoj skladbi i pritom poseže za melodijskim prafomama koje nalazi u šleskim narodnim pjesmama. [...] Nasuprot tome, Prajz u svojoj *Misi* traži put natrag iz izrazito suvremenog disonantnog zvuka u jednostavni slog hrvatskih pučkih crkvenih pjesama. U oba slučaja nastala su začudna djela, prepuna jakih, dramatičnih kontrasta između atomiziranih struktura avangarde i jednostavnih djatonskih melodijskih formula.“ (Mladen Tarbuk) Sve kvalitete mladoga šefa dirigenta Zagrebačke filharmonije, Poljaka **Dawida Runtza**, već poznajemo: besprijeckornu, elegantnu tehniku, izvanrednu senzibilnost i poseban smisao za komunikaciju i s orkestrom i s publikom te jedinstvene i nezaboravne interpretacije. Spomenimo da je Runtz ujedno i šef dirigent Kraljevske poljske opere u Varšavi i jedan od mladih europskih dirigenata pred kojim je blistava budućnost. Kao umjetnik duboko ukorijenjen u poljskoj glazbenoj tradiciji, Runtz je neprijeporno jedan od najpoznatijih tumača Lutoslawskijeva Koncerta, ali i majstor svojega zanata koji će u radu s velikim orkestrom, zborom i solistima znati kako da nadahne mlade glazbenike i njihove potentne talente preobrazi u vrhunsku glazbenu umjetnost!

LISINSKI
SUBOTOM
SVIJET NA
DLANU
23/24

25. 11. 2023.

IVETA APKALNA, orgulje

Program:

Thierry Escaich: *Évocation II*

Johann Sebastian Bach: Tokata, adagio i fuga u C-duru, BWV 564

Franz Liszt (obrađeno: Lionel Rogg): *Pogreb* iz ciklusa *Poetične i religiozne harmonije*

Johann Sebastian Bach: *Ricercar à 6* u c-molu iz zbirke *Glazbena žrtva*, BWV 1079

Aivars Kalējs: Tokata na temu korala *Allein Gott in der Höh sei Ehr*, op. 56

Aivars Kalējs: *Via Dolorosa*, op. 49

Sofia Asgatovna Gubaidulina: *Svjetlo i tama*

Pēteris Vasks: *Hymnus* (posvećeno Iveti Apkalni)

'Kraljica instrumenata' u rukama 'kraljice orgulja' Ivete Apkalne, večer tradicije i novih otkrića!

Orguljašica **Iveta Apkalna** u svojoj domovini Latviji ima status superzvijezde! Vlada Republike Latvije dodijelila joj je i najviše državno odličje za zasluge u kulturi, *Orden s tri zvijezde*, a nositeljica je i mnogih drugih nagrada profesionalnih glazbenih udruga i institucija u kulturi. Da je riječ o iznimnoj glazbenici i jednoj od vodećih svjetskih orguljašica, potvrđuju i njezini nastupi s najpoznatijim orkestrima svijeta (Berlinska filharmonija, Kraljevski Concertgebouw orkestar i Orkestar iz Clevelanda), pod ravnanjem takvih čarobnjaka dirigentskog štapića kao što su Mariss Jansons, Kent Nagano, Gustavo Dudamel ili Andris Nelsons. Velika čast i priznanje Iveti Apkalni bio je poziv da preuzme titulu glavne orguljašice Klaisovih orgulja u novosagrađenoj hamburškoj Filharmoniji na Labi. O njezinu svjetonazoru i posvećenosti glazbi govori i podatak da, iako svjetski poznata orguljašica koja dobiva pozive za nastupe u najprestižnijim koncertnim dvoranama svijeta, još uvijek svira na misama u malim crkvama svoje domovine i uvjerena je da „svojim orguljskim zvukom može zagrliti ljude koji je slušaju“. Kako kaže, uvijek nastoji „koncertnim programima ispričati neku uzbudljivu priču“, u čemu, očito, itekako uspijeva! Program njezina zagrebačkoga recitala ponudit će majstorska djela Bacha i Liszta, no orguljašica će nas povesti i u otkrivanje novih prostranstava – *terra incognita* – i predstaviti nam manje poznata djela Thierryja Escaicha, Aivarsa Kalējsa, Sofije Gubaiduline i Pēterisa Vaska.

50
LISINSKI
1973.-2023.

